

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ז, תשט"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על „העברית שלנו“¹

פתח את הספר ועיין בו, ומובטח אתה שלא במהרה תניחֶהו; עד תום תקראהו ותיהנה. אם לא נתמזל מזלך, וספרי בלשנות שמעבר, לים לא נודמנו לידך, תעמוד ותתהה: מה רבים החידושים, שנתחדשו במדע זה בימינו, ובעברית כמעט אין זכר להם. ותתמה, שספרי הוראת העברית עודם בדרך ישנה הולכים, בדרך שעברה ובטלה מן העולם. ושמא — תהרהר — שמא משום כך אין הדקדוק אהוד ביותר על תלמידיו?

1. חיים רוזן, העברית שלנו, דמותה באור שיטות הבלשנות, הוצ' עם עובד, תל אביב, תשס"ז.

כבר הפרק הראשון לוקח אותך שבי. העברית לשון שמית היא. מניין? מה קובע זהותה של לשון? וכאן נוטלך המחבר ויד ביד מכניסך לסתרי הלשון. של כל לשון באשר היא לשון. ולשם אימון הוא מוודעך תחילה עם לשון אחת. המואבית, שכתובת אחת בלבד, כתובת מיסע, שרדה ממנה. ובשעת ניתוח תכונותיה והשוואתן ללשונות שמיות אחרות מגלה אותה, שכמה מן התכונות מצויות גם בה וגם בעברית ובארמית ובפיניקית, אך לא באוגריתית, וכמה מהן – בה ובאוגריתית בלבד, וכמה – בכולן זולת הפיניקית וכו' וכו'. וכל אלה רשומות בדיאגרמות ומצוירות במפת איסוגלוטות¹, וכשאתה מעיף עינך בהן, יכול אתה לסקור במהירות ובבהירות, מה מידת קרבת הלשונות. תן דעתך לדרכה של שיטה זו בבלשנות המודרנית: לא התפתחות היסטורית, לא השתלשלות מלשון ללשון, אלא מרחב גיאוגרפי, לשון ליד לשון.

בפרק שני, "התגבשות העברית", מונה המחבר את התקופות השונות של העברית, ומה תרומה תרמה כל אחת מאלה ל"ישראלית", שהרי זו, ה"ישראלית", אינה המשך ישיר של קודמתה: כל הסגנונות של כל התקופות חדרו בה בעת ובעונה אחת ונתנו בה את אותותיהם. הכול מתרוצץ בה. מה אירע ל"יסודות המתרוצצים" האלה – פרק ג', הנקרא כן, ילמדך.

פרק ד' דן במהותה של העברית "הישראלית"

1. קווים החוחמים מקומות בעלי תופעת לשון שווה.

ובתהליכיה. ובפרק ה' מגסה המחבר לבנות דקדוק חדש
ללשון זו ומתאר בפרוטרוט את תורת ההגה ואת תורת
הצורות.

לאחר שעיינת בתיאור זה על כל טבלותיו ורשומותיו,
ונתייגעת בו כהלכה, מזומנים לך שני פרקים אחרונים, שהם
כמשב רוח קלה: „על סגנונות ישראליים“ ו„סגנונו
של נואם“.

מעגן הספר, מעניין מאוד – וסכנתו מרובה,
מרובה מאוד.

יש להבדיל היטב בין בלשנים-חוקרים ובין מורים-
מדקדקים. הבלשן בוחן ובודק את הלשון כמות שהיא, אם
בעבר – היאך הגוה והיאך כתבוה, ואם בהווה – היאך
מדברים בה והיאך כותבים בה. ואילו המורה – מקנה את
הלשון לתלמידיו וחייב להורותם, כיצד צריכים לומר
וכיצד צריכים לכתוב. רזון יודע הבחנה זו ומזכירה
פעמים אחדות בספרו, ובמקום אחר¹, בשעה שהוא מדבר על
המורים, אף מספר הלצה עליהם, ששערי גן עדן נעולים
בפניהם. ואעפ"כ יש שהוא שוכח זאת ומתפלמס עם האומרים
לשפר לשוננו ולעקור שיבושיה, ואף להתלהבות הוא מגיע ומטיח
דברים קשים עליהם ועל ה„שקר הקדוש“ שלהם (עמ' 124
ואילך). והמפתיע ביותר הוא, שבהקדמתו הוא קורא למורי הלשון
ומבקש מהם, שיחברו ספר לימוד על פי תיאורו שבפרק ה'.
וכמעט בכל מקום בספר, על פי אופן ניסוח הדברים, מתרשם

1. „לשוננו לעם“ ליב, עמ' 1.

הקוראן שאכן כך טבעי וכך יש לומר. והרי כל אלה אינם
 מתפקידי הבלשן. לשיטתו—הרי עיסוקם של יורשי גיהינם הוא.
 ואני איני תופס כלל, איך אומר הוא להורות את
 העברית על פי שיטתו. הרי בה, בשיטתו זו, אין הבחנה
 בין ח' ובין כ' ושתיהן מסומנות אצלו ב־x, וכן ט' ות' $t =$
 פ' וק' $k =$ וכד'. אי אפשר להורות לשון זו אלא באלפבית
 פֿוניטי בלבד — כלום דעתו של המחבר לזנוח את הכתב
 העברי ולעבור לכתב לאטיני? אם כן, מדוע סתם גלא פירש?
 כל הספר כולו שיר תהילה לעברית ה־ישראלית". כל
 בידול משמעויות, למשל, שהוא מגלה בה, הוא קופץ עליו
 כמוצא שלל רב. ומן התופעה ההפוכה כמעט שהוא מסיח דעתו.
 והלא המציאות היא: על כל בידול משמעויות אחד, שתרמה
 ה־ישראלית, העניקה לנו שבעים ערבובי משמעויות, צרפולי
 משמעויות וטשטושי משמעויות. טול לדוגמה חילופי ע' בא',
 ח' בכ', ועוד ועוד. הרשימה ארוכה, והדברים ידועים.
 ואף בעניין ההטעמה, שלכאורה צודק רוזן, שכביכול
 כוונת מכוון הייתה כאן: כדי להבדיל בין מלים, השוות
 בהגייתן ושונות במשמעותן, העלו את ההטעמה של האחת,
 כגון: אֶמצע לעומת אִמצָא, אֶמא לעומת אִמָּה — אף בזאת
 אין לומר, כי "הלשון העברית פיתחה מערכת חדשה של
 כללי הטעמה מלעילית ומלרעית" (עמ' 82). והראיה: הנה
 מצינו מלים, שהוחל להגותן מלעיל, אעפ"י שאין להן
 מקבילות מלרע ועוד, הכיצד שלא נמצאה גם תופעה הפוכה:
 מלים שהגייתן מלעיל ומשמעויות שונות להן — על שום
 מה אין הוגים אחת מהן מלרע? וראה זה פלא, דווקא מלים

שמקום הנגינה בלבד מבדילן, כגון קָמָה בעבר לעומת קָמָה בהווה. בָּאָה בעבר לעומת בָּאָה בהווה, דווקא אלה לא נשתמרו בדיבור, והגיית כולן מלעיל. מכאן אתה למד: אין כאן אלא תופעה פשוטה אחת – נטייה להעלאת ההטעמה, אך לא כאן המקום להאריך בכך. אפשר ייוחד לה, לתופעה זו, מאמר בפני עצמו.

בעניין המבטא תמהני, שראה המחבר צורך להקדיש מקום ניכר בספרו (פרק רביעי) להגנה על המבטא הרווח בארצנו, בשעה שתפקידו רק לתאר את הקיים כמות שהוא בלא „המלצות“¹. על מבטא ה„ישראלית“ הרשלני והמכוער דובר רבות², ואיני רואה צורך לחזור כאן על כך. אני מקווה, שהגושפנקה ה„מדעית“, המודבקת לו כאן, לא תרפה ידיהם של העוסקים בהשבחתו³.

מובן, שאין שיפור המבטא מחייב חזרה אל מבנה המשפט המקראי וביטול הפריאודה, כריכת שני דברים אלה (עמ' 128 ואילך) מתמיהה מאוד. המטרה צריכה להיות בהירות

1. והרי הוא עצמו מסתייג מן ה„ממליצים“. ראה למשל עמ' 82.

הערה 1.

2. עי' נ"ה טור-סיני, המבטא העליון; יי אפשטיין, הגיוני לשון, עמ' 20–28, ש"ד גויטיין, ב„לשוננו לעם“ ח'; ב„לשוננו“, כרך ט"ו; ובייחוד בספרו „הוראת העברית“, בפרק על הדיבור והמבטא; יי פרץ, עברית כהלכה ב, עמ' 137–147.

3. אחת מהשגותיו המשוננות עליהם היא: על שום מה לא יבחינו גם בין ח' רכה ובין ח' קשה, כפי שהבחינו בימי קדם? (עמ' 125). כנראה אין הישראלי יודע אלא זאת: או הכול או לא-כלום.

ודיוק. ואם צורת השריאודה מאפשרת דיוק יתר — אדרבא.
ברוכה תהיה.

ולבסוף, פליאה אחת גדולה: איך ייתכן, שספר מדעי
לא יבדיל הבדלה ברורה בין לשון הדיבור ובין לשון הכתב ו
ויכרוך שתיהן כאחת? ואם יאמר המחבר: רצוני שלשון
דיבור זו תהא גם הלשון שבכתב, נענה לו: אדרבא, קריינא
דאיגרתא איהו ליהווי פרוונקא. מצפים היינו, שלפחות
הספר „העברית שלנו“ יכתב ב„ישראלית“ טהורה. אמנם
יש בו תופעות לשון „ישראליות“³, אבל אין בו „מתי ש“

1. „דיבור“ ו„כתב“ לאו דווקא. המדור „עווי ושות“ ב„הארץ“
על אף היותו בכתב, בלשון דיבור הוא. ונאומי של משה שרת, על אף
הישמעו בעל-פה, בלשון הכתב הוא. אפשר שמונחים אחרים יהיו יותר
מדויקים, אך ההבחנה ברורה מאוד לכל יודע עברית.

2. לדאבוננו מרבים להתווכח על העברית ה„ישראלית“ בלא
להגדירה כראוי, ויש שמתווכח זה מתכוון ללשון הדיבור, ומתווכח זה
ללשון הכתב. והסימפוזיון „על לשון הצברים“ (לשוננו לעם „נד—נ“ה)
הוא דוגמה לכך.

3. כגון: לאיוו שהיא לשון אחרת (38); באיוה שהוא רגע או
מקום (140); איוה שהוא זוג מלים (174); וכן יש בו ערבוב של „חוצ
מן“ ו„מלבד“: חוצ מזה אני מסנה את תשומת הלב לפרסומים הבאים
(189); יש לו חוצ מציון הקניין וכו', גם חסיד מידע (61); לא
נחקרו נוהגי לשון אלו. עד כה כלל מלבד אולי בכמה פרטים (67).
וכשהוא כותב: דברי הימים, נביאים אחרונים, יהושע, שופטים, מלבד
ההפטרות (48), אין אתה יודע, אם כוונתו לרבוחן או למעטן,
וכאלה רבים.

בהקדמה (עמ' ז') מדגיש המחבר: „שיש קטעים וסעיפים בספר

ו. איך ש" ו. לאן ש" וביטויים "ישראלים" אחרים.
 הרי שאף הוא חש באלה, שאינם ראויים לבוא בכתב
 אמנם מעיר הוא לפעמים על ביטויים כגון, הנ"ל: "בפרט
 בסגנון הדיבור העממי הישראלי" (63) או "בלשוננו החיה
 והעממית" (64). אך לא די בכך. ראוי היה שיחלק דיונו
 לשניים וידון בלשון הדיבור לחוד ובלשון הכתב לחוד.
 בהגדרתו "בעברית ישראלית מבינים אנו את הלשון
 העברית, המקובלת לצרכים חינוכיים, מנהליים, מסחריים
 ודומים במדינת ישראל" (107). אין זכר להבחנה כזאת.

בסיכומם של דברים: כספר מדע, המתאר לשון
 חיה – הריהו מאלף מאוד, הן בהדגמת דרכי מחקר חדשות
 והן בציור דמותה של העברית הישראלית, ועל כך יישר
 כוחו של המחבר. אולם חבל שלא ידע המחבר להסתפק בכך,
 והשמיץ גם דעתו הסובייקטיבית בכל מקום, פעמים בין
 השיטין ופעמים במפורש. ובכך עלול הקורא לטעות ולראות
 בספר מורה הוראה. והרי הקוונת לשון לא מתפקידו של
 בלשן היא. ואף לא נתכוון רוזן ליטול על עצמו תפקיד זה.

הזה, שבהכרה ברורה ומכוונת ראיתי צורך להימנע בהם מלהקריב לנוי
 הצליל ולאסורות גרימת ההנאה את צלילות השיקולים ואת בחירותו
 ושיפוטו של החומר המוגש בסידורו, ושבהם נראה לי הדיוק הענייני
 תכלית עליונה בבחירת אמצעי הלשוניים וכו". למה כוונתו? למתהליכים
 שחובאו כאן לעיל? כלום טשטוש ההבחנה בין "מלבד" ל"חוץ מן", למשל,
 הוא. נוי של מחשבה עקיבה ונקייה", כפי שמחבטא הוא שם?

1. ואחת היא, אם דעתו מתקבלת אם לאו. על עצם העיקרון
 דובר כאן. והערותיו עצמן, אילו נראות ואילו לאו, נושא לדיון אחר הן.
 ולא כאן המקום לפרטן.

תהא דעתו של המחבר אשר תהא, את המציאות
כמות שהיא סוקר הוא בדרך מאלפת. ומורי הלשון, שייתנו
דעתם על תיאור זה, יראו עד היכן הגיעה לשוננו. ואפשר
יהרהרו קמעה וישאלו: כלום לא מוטב להקדים ולפעול?

ל"שבילי סמיכות"

מר י' אבינרי מעיר במכתבו למערכת, שיש לתקן ב"שבילי סמיכות"
(לשוננו לעם ג"ט), עמ' 23, שורה 12: מגילה כו ע"א, כו ע"ב (במקום
"מועד קטן").

ובעמ' 16 למטה, לעניין ה"א הידיעה בצד הנסמך, מוסיף מר אבינרי:
והשכבת זרע — דוגמה מפוקפקת היא, כי בכ"י (תלמוד
כ"י מינכן ומשנה כ"י קויפמן) בלי ה"א: ושכבת זרע. גם
ברש"י יש קצת דוגמאות, שהה"א היתרה בהן אינה אלא
מעשה המדפיסים, כגון: מן הגבול מזרח (יחזקאל מה ז.
בדפוסים ישנים — בלא ה"א).

בינתיים יצא הכרך השלישי של "היכל רש"י", שממנו נלקחו
"שבילי הסמיכות", ובו באו הדברים בצורתם המתוקנת.
המערכת — עם כל קהל הקוראים והמעיינים — מברכת את
מר אבינרי ומאחלת לו, שיוכה להקים את שאר עמודי ההיכל.